

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΕΣΔΑ

Δύο βασικές αρχές διέπουν το δικαστικό έλεγχο της εφαρμογής της ΕΣΔΑ από τα εθνικά κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης: αρχή της επικουρικότητας και η αρχή της αναλογικότητας.

ι. Η αρχή της επικουρικότητας του δικαστικού ελέγχου της εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επιτελεί έναν επικουρικό ρόλο σε σχέση με τα εθνικά δίκαια, όσον αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το κανονιστικό της περιεχόμενο έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα σε σχέση με τις εθνικές έννομες τάξεις. Πράγματι, όπως έχει ρητά διατυπωθεί και στη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, "ο προστατευτικός μηχανισμός που προβλέπει η Σύμβαση έχει επικουρικό χαρακτήρα ως προς τα εθνικά συστήματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου... Η Σύμβαση εμπιστεύεται, κατά κύριο λόγο, στα Κράτη μέλη τη φροντίδα να διασφαλίσουν την απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που η ίδια κατοχυρώνει"¹.

Τίθεται, έτσι, το ζήτημα, εάν ο ασκούμενος έλεγχος από το ΕΔΔΑ αποτελεί για τους προσφεύγοντες *ultimum remedium*. Και τούτο διότι: α) σύμφωνα με το άρθρο 26 της ΕΣΔΑ, δεν ασκείται παραδεκτά προσφυγή στο ΕΔΔΑ παρά μόνον αφού εξαντληθούν τα εθνικά ένδικα μέσα και β) διότι θεωρείται ότι υπεισέρχεται μόνο σε τομείς όπου το εθνικό δικαιοδοτικό σύστημα δεν προβλέπει αποτελεσματική έννομη προστασία. Ενόψει, όμως, της κατ' αρχήν, συνταγματικής προστασίας από τις εθνικές έννομες τάξεις, των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που κατοχυρώνονται στην Σύμβαση και της πρόβλεψης ενός ελέγχου της συνταγματικότητας των νομοθετικών ρυθμίσεων που εισάγουν περιορισμούς σ' αυτά τα δικαιώματα, οι

¹ Βλ. ΕΔΔΑ, 7.12.1976, Handyside, Série A, no 24, παρ. 48.

σχετικοί τομείς στους οποίους ασκείται ο έλεγχος του Δικαστηρίου του Στρασβούργου είναι, τελικώς, περιορισμένοι.

Οι εθνικοί δικαστές υπενθυμίζουν στις αποφάσεις τους τον επικουρικό χαρακτήρα του ελέγχου του δικαστηρίου του Στρασβούργου, που αναδεικνύει την εμμονή τους στη λογική της κρατικής κυριαρχίας. Στο πνεύμα αυτό έχει διατυπωθεί η ακόλουθη σκέψη: "Δεν πρέπει να επαφίεται στα δικαιοδοτικά όργανα του Στρασβούργου, ενόψει του επικουρικού τους ρόλου, η φροντίδα του ελέγχου της συμφωνίας προς τη Σύμβαση πράξεων της Δημοσίας Διοικήσεως, η οποία κατ'εξοχήν ανήκει στον εθνικό δικαστή, του οποίου το έργο δεν μπορεί να επισκιάζεται από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου"².

Οι Κυβερνήσεις των εκάστοτε Κρατών μελών, κατά των οποίων στρέφονται προσφυγές υπηκόων τους, επικαλούνται συστηματικά ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου τον ισχυρισμό περί μη εξαντλήσεως των εθνικών ενδίκων βοηθημάτων. Η επίκληση του ισχυρισμού αυτού αποτελεί, για τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, ένα οχυρό για την αποτελεσματική προστασία της κυριαρχίας τους³, η οποία, διατρέχει, κατ'αυτά, κινδύνους από την επέκταση της δικαιοδοσίας του ευρωπαϊκού δικαστή και από την αύξηση του αριθμού ατομικών προσφυγών, που οφείλεται στη διευρυμένη γνώση των εγγυήσεων της ΕΣΔΑ.

Η αρχή της επικουρικότητας⁴, που αναγνωρίζεται στο άρθρο 26 της ΕΣΔΑ, διέπει τόσο την εφαρμογή, όσο και τον έλεγχο της τήρησης της Συμβάσεως και καθιστά τον εθνικό δικαστή κυρίως αρμόδιο για να εφαρμόσει, να ερμηνεύσει και να διασφαλίσει την τήρηση των εγγυήσεων που απορρέουν από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Τα δικαιοδοτικά, δε, όργανα του Στρασβούργου δεν καλούνται να επέμβουν, παρά μόνο σε περίπτωση αδυναμίας

² Βλ. τις conclusions του commissaire du gouvernement Rony Abraham, στην υπόθεση Belgacem (Cd'E, 19.4.1991, Rec. σελ. 152επ.)

³ Όπως ορθά παρατηρεί ο Etienne Picard, "η αρχή της κρατικής κυριαρχίας αποτελεί την βάση του κανόνα της εξαντλήσεως των εσωτερικών ενδίκων μέσων ..., στον οποίο αναφέρεται ρητά το άρθρο 26 της ΕΣΔΑ": βλ. TAVERNIER (Paul): La compétence de l'organe de contrôle, εις Fr. Sudre (dir.), "L'interprétation de la Convention Européenne des Droits de l'Homme", Bruylant, Bruxelles, 1998, σελ. 175-195, ιδίως σελ. 185.

⁴ Η αρχή της επικουρικότητας επιτελεί σημαντικό ρόλο και στην κοινοτική έννομη τάξη, έχει δε περιληφθεί σαν βασική ρύθμιση του άρθρου 3B της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

αποτελεσματικής λειτουργίας του εθνικού μηχανισμού προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Με άλλα λόγια, τα Κράτη καλούνται να λογοδοτήσουν ενώπιον των οργάνων της Συμβάσεως για ενδεχόμενη παραβίαση των διεθνών τους υποχρεώσεων, υπό την προϋπόθεση ότι θα τους έχει προηγουμένως δοθεί η ευκαιρία να επανορθώσουν τη σχετική παραβίαση στην εσωτερική τους έννομη τάξη.

Η επικουρική λειτουργία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου επιτελείται και με την **αυτοτέλεια της ερμηνευτικής προσεγγίσεως** της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως η οποία έχει αναγνωρισθεί στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ελλείψει δικονομικών μηχανισμών που να διασφαλίζουν την ομοιογενή ερμηνεία της Συμβάσεως, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να υιοθετήσουν μια νομολογιακή γραμμή, διαφορετική από αυτή που ακολουθούν τα δικαιοδοτικά όργανα του Στρασβούργου.

Σε αντίθεση με το ομόλογο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που είναι αποκλειστικά αρμόδιο για την επίλυση ζητημάτων που άπτονται της κοινοτικής εννόμου τάξεως, το Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων επιλαμβάνεται της ερμηνείας όρων της Συμβάσεως, μόνο κατόπιν επικλήσεως σχετικού ισχυρισμού ενώπιόν του. Ένα εθνικό δικαστήριο που επιμένει να αγνοεί τη νομολογία του ΕΔΔΑ κινδυνεύει να εκθέσει διεθνώς το οικείο κράτος μόνο στην περίπτωση που η εθνική έννομη τάξη δεν αναγνωρίζει τις ίδιες ή και μεγαλύτερες εγγυήσεις αναφορικά με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

1η θεωρητική εκδοχή της αρχής της επικουρικότητας: δεν είναι αναγκαίο να γίνεται αναφορά στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση από τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα, όταν το ασκηθέν ενώπιόν τους ένδικο μέσο στηρίζεται σε εθνική ρύθμιση με ανάλογο κανονιστικό περιεχόμενο προς αυτό της ΕΣΔΑ. Αντιστοίχως, δε, οι αρμόδιες εθνικές αρχές μπορούν να μην εκβάλουν από την έννομη τάξη τους διατάξεις που αντιστρατεύονται την προστασία των δικαιωμάτων, προσφεύγοντας σε μια σύμφωνη με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση ερμηνεία των σχετικών διατάξεων.

2^η θεωρητική εκδοχή της αρχής της επικουρικότητας. Σύμφωνα, όμως, με άλλη θεωρητική άποψη, αναγνώριση από τις εθνικές έννομες τάξεις των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ δεν συνιστά η αυτοτελής εφαρμογή της από τις

εθνικές αρχές, αλλά η προστασία αυτών των δικαιωμάτων στην έκταση που αυτή κατοχυρώνεται από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Υπ' αυτό το πρίσμα ειδωμένη η αρχή της επικουρικότητας, αυτή μπορεί να αναχθεί σε συστατικό στοιχείο μιας ευρωπαϊκής εννόμου τάξεως, που έχει ταχθεί στην υπηρεσία των δικαιωμάτων των ανθρώπων.

ii. Έλεγχος της αναλογικότητας της κρατικής επεμβάσεως στα δικαιώματα του ανθρώπου

Το δεύτερο χαρακτηριστικό του ασκούμενου δικαστικού ελέγχου εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως επικεντρώνεται στην προσπάθεια επιτεύξεως μιας «χρυσής ισορροπίας» ανάμεσα στην προστασία των ιδιωτικών συμφερόντων του ατόμου και των γενικότερων συμφερόντων του συνόλου. Η συμβολική εικόνα μιας ζυγαριάς στην οποία σταθμίζονται διακυβευόμενα αγαθά είναι συμφυής με τη δικαστική λειτουργία, η οποία, θεωρούμενη υπό το πρίσμα του κοινωνικού Κράτους Δικαίου, προϋποθέτει συνυπολογισμό των εκάστοτε συγκρουόμενων συμφερόντων .

Υπ' αυτό το πρίσμα, το έργο του Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου συνοψίζεται στις ακόλουθες σκέψεις του: "Ο σκοπός που τα συμβαλλόμενα μέλη έθεσαν γενικώς ως επιδιωκόμενο στόχο, μέσω της ΕΣΔΑ, ήταν η αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου... Για το λόγο αυτό η Σύμβαση επιβάλλει την επιδίωξη μιας δίκαιης ισορροπίας ανάμεσα στην προστασία του γενικού συμφέροντος του συνόλου και το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, αποδίδοντας, όμως, ιδιαίτερη σημασία στην προστασία των τελευταίων"⁵. Με διαφορετική διατύπωση, ή παραλλάσσουσες εκφράσεις, που επαναλαμβάνονται στις αποφάσεις του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, η ίδια αρχή φαίνεται να διατρέχει το έργο του: η αρχή τη αναλογικότητας. Πρόκειται για τη διαρκή προσπάθεια του Δικαστηρίου να διασφαλίζει, μέσω του ελέγχου του, μια *εύλογη σχέση μεταξύ των κρατικών μέτρων προς τον επιδιω-*

⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, 23.7.1968, arrêt relatif à certains aspects du régime linguistique de l'enseignement en Belgique, Série A, no 6, σελ. 32.

κόμμενο με αυτά σκοπό. Με άλλα λόγια, η ευχέρεια της διοικήσεως να λάβει περιοριστικά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέτρα, κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας για την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, πρέπει να περιορίζεται σε ό,τι είναι «αναγκαίο» για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι **στο κείμενο της ΕΣΔΑ** διακρίνονται σκοποί, των οποίων η επιδίωξη από τις εθνικές αρχές αποτελούν περιορισμό στην άσκηση όλων, σχεδόν, των ελευθεριών: εθνική ασφάλεια, τήρηση της τάξεως, προστασία της δημόσιας υγείας ή ηθικής, προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων. Στον κατάλογο αυτών των περιοριστικών όρων θα πρέπει να προστεθούν και οι νομιμοποιητικοί λόγοι επεμβάσεως σε συγκεκριμένες θεμελιώδεις ελευθερίες. Πρόκειται για την δημόσια τάξη και ασφάλεια (άρθρα 8 παρ. 2, 9 παρ. 2, 11 παρ. 2 της ΕΣΔΑ και 2 παρ. 4 του Πρωτοκόλλου Νο 4), την οικονομική ευημερία της χώρας (άρθρο 8 παρ. 2), την παρεμπόδιση της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή τη διασφάλιση του κύρους και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας (άρθρο 10 παρ. 2 της ΕΣΔΑ).

Η απαρίθμηση των λόγων που δικαιολογούν την επιβολή όρων στην άσκηση των σχετικών δικαιωμάτων είναι περιοριστική. Ωστόσο, το Δικαστήριο αποφεύγει να προσδώσει στον κάθε νομιμοποιητικό λόγο το ακριβές κανονιστικό του περιεχόμενο, με αποτέλεσμα να παραθέτει αρκετές φορές περισσότερους από έναν από αυτούς τους λόγους, αφήνοντας έτσι, στα εθνικά Κράτη ένα ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας κατά τη λήψη του συγκεκριμένου περιοριστικού ενός θεμελιώδους δικαιώματος μέτρου. Αυτή η νομολογιακή τακτική στηρίζεται στη θεωρητική σκέψη ότι τα κρατικά μέτρα διέπονται από ένα *μαχητό τεκμήριο ορθολογισμού*. Υπ'αυτή την οπτική, δεν μπορούσε βασίμως να υποστηριχθεί ότι τα σχετικά μέτρα, που επιβάλλονταν για έναν από τους προαναφερόμενους λόγους, ήταν αυθαίρετα ή μη πρόσφορα.

Αλλά και στις περιπτώσεις που ελέγχεται δικαστικώς η αναγκαιότητα των σχετικών περιοριστικών μέτρων, διευκρινίζεται από το ίδιο το Δικαστήριο ότι όρος «αναγκαίο» δεν σημαίνει «απολύτως απαραίτητο», με συνέπεια να αποφεύγεται συχνά η διεύρυνση του ελέγχου του στην ύπαρξη ανάλογης σχέσεως μέτρου

και σκοπού. Οι επεμβάσεις στην ελευθερία της εκφράσεως που κρίθηκαν αναγκαίες για τη διατήρηση της εθνικής ασφάλειας και της εδαφικής ακεραιότητας έδωσαν αφορμή σε πολλές αποφάσεις των οργάνων της Συμβάσεως.

Σε ένα επόμενο στάδιο, τα δικαιοδοτικά όργανα του Στρασβούργου διεύρυναν τον έλεγχό τους στη διαπίστωση της «απολύτου αναγκαιότητας» για τη λήψη περιοριστικών μέτρων στα προστατευόμενα από τη Σύμβαση δικαιώματα. Αυτός ο έλεγχος της αναγκαιότητας προϋποθέτει "την ύπαρξη μιας επιτακτικής κοινωνικής ανάγκης για την κρατική επέμβαση στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων". Σ' αυτό το πνεύμα, κρίθηκε ότι είναι ανεκτός ένας τέτοιος περιορισμός, "μόνο στο μέτρο που το σχετικό μέτρο είναι απολύτως αναγκαίο για την προστασία των δημοκρατικών θεσμών"⁶. Έτσι το Δικαστήριο οδηγείται σταδιακά στη διερεύνηση κατά πόσο ο περιορισμός στα προστατευόμενα από τη Σύμβαση δικαιώματα είναι ανάλογος με τον επιδιωκόμενο με αυτόν σκοπό. Σ' αυτό το στάδιο σχηματισμού του δικανικού συλλογισμού, λαμβάνονται υπόψη οι επιπτώσεις του περιοριστικού μέτρου στον ίδιο τον προσφεύγοντα, ή στα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου. Η υπαγωγή των συγκεκριμένων, σε κάθε περίπτωση, στοιχείων σε κάποιον από τους περιοριστικά αναφερόμενους στη Σύμβαση νομιμοποιητικούς της επεμβάσεως όρους προϋποθέτει στάθμιση συγκρουόμενων συμφερόντων. Στην πραγματικότητα, μέσα από αυτό τον έλεγχο, ο δικαστής διερευνά την ορθότητα της σταθμίσεως στην οποία έχει ήδη προβεί ο εθνικός νομοθέτης ή η Διοίκηση.

Η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας προϋποθέτει μια σωστή συγκεκριμενοποίηση και διαβάθμιση των συμφερόντων και των αγαθών που πρέπει να ληφθούν υπόψη σε μια στάθμιση. Κατά τη διαδικασία, δε, της σταθμίσεως των συμφερόντων και των αγαθών ο δικαστής δεν επιτρέπεται να προσανατολίζεται αποκλειστικά και μόνο από τη βαρύτητα και την αξία της ατομικής ελευθερίας και του συμφέροντος, που διακυβεύονται, αλλά αποφασιστικό ρόλο διαδραματίζει η

⁶ ΕΔΔΑ, 6.9.1978, Klass et autres, Série A, no 28. Στην υπόθεση αυτή κρίθηκε "συμφυές με το σύστημα της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως ένα είδος συμβιβασμού των επιταγών της προστασίας μιας δημοκρατικής κοινωνίας και αυτών της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων".

έκταση της προσβολής του ατομικού δικαιώματος και του γενικότερου συμφέροντος, υπό το πρίσμα του τί είναι ορθό σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Επικουρικότητα και **αναλογικότητα** αποτελούν δύο, εκ πρώτης όψεως αντιφατικές, αρχές που διέπουν τη σύγχρονη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, οι οποίες, όμως, κατατείνουν στον ίδιο σκοπό: την οριοθέτηση του περιθωρίου διακριτικής ευχέρειας που αναγνωρίζεται στα εθνικά κράτη. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, το ΕΔΔΑ προσφεύγει στις κατάλληλες ερμηνευτικές μεθόδους, που θα του επιτρέψουν να διασφαλίσει την προστασία των δικαιωμάτων των ιδιωτών, χωρίς να θιγούν τα διακυβευόμενα συμφέροντα του κράτους. Πρόκειται για: α) την ερμηνεία των περιορισμών των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ με βάση τις αξίες που διέπουν μια δημοκρατική κοινωνία και β) την αυτόνομη ερμηνεία των όρων της ΕΣΔΑ

A. Η ερμηνευτική μέθοδος του σεβασμού των αξιών μιας δημοκρατικής κοινωνίας

Αναφερόμενος στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ο βασικός σχολιαστής της νομολογίας του ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι: "Τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τη Σύμβαση αφορούν τον άνθρωπο υπό την τριπλή του ιδιότητα: την εθνική, την ευρωπαϊκή και την παγκόσμια ιδιότητα... Παράλληλα με την αντιμετώπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων από το εσωτερικό δίκαιο κάθε Κράτους, ως *ius proprium*, υπάρχει ανάγκη δημιουργίας ενός κοινού ευρωπαϊκού δικαίου θεμελιωδών δικαιωμάτων"⁷.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου συμβάλλει αποφασιστικά προς αυτή την κατεύθυνση, της δημιουργίας ενός πραγματικού κοινοδικαίου στην Ευρώπη. Δεν πρόκειται για την ενοποίηση των υφισταμένων κανόνων δικαίου σε κάθε κράτος-

⁷ SALVIA de (Michel): L'élaboration d'un *jus commune* des droits de l'homme et des libertés fondamentales dans la perspective de l'unité européenne: l'oeuvre accomplie par la Commission et la Cour Européenne des Droits de l'Homme, εις Mélanges en l'honneur de Gérard Wiarda, Carl Haymanns Verlag KG, 1990, σελ. 555-563, ιδίως σελ. 556, καθώς και LEBEN (Charles): Y a-t-il une approche européenne des droits de l'homme? εις Ph. Alston (dir.), "L'Union Européenne et les Droits de l'Homme", Bruylant, Bruxelles, 2001, σελ. 77-98, ιδίως σελ. 78επ.

μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά για την εναρμόνισή τους με βάση κοινά αποδεκτές αρχές. Αυτή, άλλωστε, η προσπάθεια αποδίδει και το πνεύμα του Προοιμίου της Σύμβασης της Ρώμης, που προβλέπει ότι η διατήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στηρίζεται "ιδίως σε ένα πολιτικό καθεστώς κατ'ουσίαν δημοκρατικό, αφενός, και αφετέρου, σε μια κοινή αντίληψη και ένα από κοινού σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου" (παρ. 4).

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο στηριζόμενο σε αυτή τη διάταξη του Προοιμίου μπόρεσε να νομιμοποιήσει τον έλεγχο του σε κάθε μορφή περιορισμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Επιχειρώντας να συμβιβάσει την επιταγή για την προστασία των αξιών μιας κοινωνίας δημοκρατικά δομημένης, με την ανάγκη σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διαμόρφωσε νομολογιακά έναν «κοινό ευρωπαϊκό άξονα» γύρω από την έννοια της *δημοκρατικής κοινωνίας* και με βάση τις συμφυείς σ' αυτή την κοινωνία αρχές.

Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, η οποία είναι διαρκώς προσανατολισμένη προς τις αρχές της δημοκρατικής κοινωνίας, ως **δημοκρατική** νοείται η κοινωνία στην οποία κρατεί η υπεροχή του δικαίου, ως βασική δικαιοκρατική αρχή και η εγγύηση των συμφυών σε μια δημοκρατικά οργανωμένη πολιτεία δικαιωμάτων σε κάθε πολίτη⁸. Η αποτελεσματική προστασία αυτών των δικαιωμάτων επιτυγχάνεται με τη δημιουργία ενός «σκληρού πυρήνα» τον οποίο δεν μπορεί να παραβιάσει καμία δημόσια αρχή, χωρίς να προσβάλλει την ίδια την έννοια της δημοκρατικής κοινωνίας. Πρόκειται για την εγγύηση ενός *απαραβίαστου πυρήνα* αυτών των δικαιωμάτων⁹ απέναντι σε κάθε μορφή άσκησης δημόσιας εξουσίας.

Άμεση πηγή της έννοιας της δημοκρατικής κοινωνίας υπήρξε το άρθρο 29 της Οικουμενικής Διακηρύξεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ), στην

⁸ Για τα συστατικά δικαιώματα μιας δημοκρατικής κοινωνίας, βλ. SUDRE (Frédéric): Existe-t-il un ordre public européen?, εις P. Tavernier (dir.), "Quelle Europe pour les Droits de l'Homme?", Bruylant, Bruxelles, 1996, σελ. 39-80, ιδίως σελ. 53επ.

⁹ Σχετικά με την έννοια του *απαραβίαστου πυρήνα* θεμελιωδών δικαιωμάτων, βλ. HOTELLIER (Michel): Le noyau intangible des libertés, εις "Le noyau intangible des droits de l'homme", éd. Universitaires Fribourg, Suisse, 1991, σελ. 67-74 και MEYER-BISCH (Patrice): Le problème des

οποία ορίζεται ότι: "Κατά την άσκηση και απόλαυση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών, καθένας υπόκειται μόνο στους περιορισμούς που ο νόμος θέτει αποκλειστικά για να εξασφαλίζεται η αναγνώριση και ο σεβασμός των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων και να ικανοποιούνται οι ορθές απαιτήσεις της ηθικής, της δημοσίας τάξεως και της γενικής ευημερίας σε μία δημοκρατική κοινωνία".

Γιατί δημοκρατική «κοινωνία»;

Η εκλογή του όρου «κοινωνία» από τους συντάκτες της ΟΔΔΑ αντί κάποιου άλλου, όπως το Κράτος, υποδηλώνει τη συνειδητή προτίμηση να τεθεί το κριτήριο της δημοκρατικότητας πέρα από τα όρια του Κράτους, στην ίδια την κοινωνία και τις εντάσεις που αναπτύσσονται μέσα της. Το ζήτημα, όμως που έθεσε η παρουσία της ρήτρας στις διατάξεις περί επιτρεπόμενων περιορισμών στην ΕΣΔΑ δεν είναι τόσο η οριοθέτηση του κανονιστικού περιεχομένου αυτής της αόριστης έννοιας, όσο η διερεύνηση, μέσα από τον ασκούμενο έλεγχο από τα όργανα της Συμβάσεως, της επίδρασης που είχε η δοθείσα εκάστοτε λύση στη διακριτική ευχέρεια που αφήνεται στα κράτη, κατά την εξέταση της συμφωνίας των κρατικών επεμβάσεων με τις απαιτήσεις της δημοκρατικής κοινωνίας.

Αί. Το εννοιολογικό περιεχόμενο της δημοκρατικής κοινωνίας στη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου

Ο όρος της *συμφωνίας των κρατικών επεμβάσεων με τις απαιτήσεις μιας δημοκρατικής κοινωνίας* ανέπτυξε μια **δική του λειτουργία**, ξεχωριστή από τους λοιπούς νομιμοποιητικούς όρους των περιορισμών. Το ΕΔΔΑ προσέδωσε ένα **δυναμικό περιεχόμενο** στην έννοια της «δημοκρατικής κοινωνίας». Στην υπόθεση Handyside, το Δικαστήριο προσδιορίζει τα χαρακτηριστικά στοιχεία αυτής της έννοιας. Μια δημοκρατική κοινωνία προϋποθέτει «πλουραλισμό, ανεκτικότητα και ανοιχτό πνεύμα»¹⁰. Για τον δικαστή του Στρασβούργου, "δεν υπάρχει

délimitations du noyau intangible des droits et d'un droit de l'homme, εις "Le noyau intangible des droits de l'homme", éd. Universitaires Fribourg, Suisse, 1991, σελ. 97-121.

¹⁰ Στην απόφαση της 7.12.1976, Handyside, τονίζεται η πρωτεύουσα θέση που κατέχει η ελευθερία της εκφραζόμενης γνώμης σε μια δημοκρατική κοινωνία, ως ακολούθως: "Ainsi le veulent le pluralisme, la tolérance et l'esprit d'ouverture, sans lesquels il n'est pas de société démocratique". Αυτή η σκέψη ανάγεται

δημοκρατική κοινωνία, χωρίς ο πλουραλισμός των ιδεών, η ανεκτικότητα και η ευρύτητα του πνεύματος να ερμηνεύονται μέσα από το πολιτειακό καθεστώς. Τούτο θα πρέπει να διέπεται από την αρχή της υπεροχής του δικαίου, να προϋποθέτει αποτελεσματικό έλεγχο της εκτελεστικής εξουσίας... από ανεξάρτητη δικαστική αρχή και να διασφαλίζει το σεβασμό της ανθρώπινης προσωπικότητας... "¹¹.

Ο δικαστής του Στρασβούργου ερμήνευσε ευρέως την υποχρέωση σεβασμού του **πνευματικού πλουραλισμού**, ο οποίος νοείται:

- είτε α) ως ελευθερία της έκφρασης,
- είτε β) ως ελευθερία του τύπου,
- ή γ) ακόμη ως θρησκευτικός πλουραλισμός.

Όσον αφορά την προστασία της ελευθερίας εκφράσεως της γνώμης: της αποδοχής και μεταδόσεως ιδεών και πληροφοριών και τη σημασία τους μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία, καμιά απόφαση δεν τη διατύπωσε τόσο άμεσα και τόσο ζωηρά, όσο εκείνη του ΕΔΔΑ, που είχε κρίνει για το αν επεμβάσεις των δημοσίων αρχών, με τις οποίες επιβάλλονται *πειθαρχικές ποινές σε δημόσιο υπάλληλο για να αποτρέψουν τη συμμετοχή του σε εξτρεμιστικά πολιτικά κόμματα* αποτελούσε νόμιμο περιορισμό [απαγόρευση συμμετοχής δημοσίου υπαλλήλου σε ακροαριστέρο πολιτικό κόμμα], υπό τους όρους των άρθρων 10 και 11 παρ. 2 της ΕΣΔΑ¹². Το Δικαστήριο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, αφού υπενθύμισε ότι η Σύμβαση του επιβάλλει να επικεντρώνει την προσοχή του στις «αρχές που προσιδιάζουν σε μία δημοκρατική κοινωνία», συνεχίζει: "Η ελευθερία της εκφράσεως αποτελεί ένα από τα ουσιώδη θεμέλια μιας τέτοιας κοινωνίας, έναν από τους πρωταρχικούς όρους της προόδου και της αναπτύξεως καθενός (από τα μέλη της)...". Αυτή η ελευθερία καταλαμβάνει όχι μόνο τις «πληροφορίες» ή τις «ιδέες, που είναι

στη θεωρία της «ανοικτής κοινωνίας», που στηρίζεται στην «ορθολογική λειτουργία των αρετών του ελεύθερου διαλόγου.

¹¹ ΕΔΔΑ, 26.4.1979, Sunday Times c. Royaume-Uni, Série A, no 30, παρ. 66.

αποδεκτές ως ευνοϊκές, ανώδυνες, ή έστω ως αδιάφορες για τους τρίτους, αλλά και εκείνες που προκαλούν την ανησυχία ή την αντίδραση των άλλων. Τούτο άλλωστε, απαιτεί ο πλουραλισμός των ιδεών, που, όπως προαναφέρθηκε, είναι συστατικό στοιχείο της «δημοκρατικής κοινωνίας».

Το ΕΔΔΑ, κατά τον έλεγχο της συμφωνίας με τη Σύμβαση της πράξεως με την οποία επιχειρείται να περιορισθεί η ελευθερία της έκφρασης, στα πλαίσια της **προάσπισης της πολιτικής ουδετερότητας** στη Διοίκηση, αναρωτιέται κατά πόσο εξυπηρετεί τη δημοκρατική λειτουργία ενός Κράτους η στελέχωση των υπηρεσιών του με άτομα που στερούνται του δικαιώματος συμμετοχής σε συγκεκριμένης πολιτικής χροιάς πολιτικά κόμματα. Σταθμίζοντας τα διακυβευόμενα, εν προκειμένω, αγαθά, προτάσσει τις απαιτήσεις μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Υπ' αυτό το πνεύμα, στο μέτρο που ο πλουραλισμός και η ανεκτικότητα διαφορετικών ιδεών επιτελούν ένα βασικό ρόλο, το καθήκον νομιμοφροσύνης του υπαλλήλου, και όταν ακόμη αυτό περιορίζεται στην υποχρέωση πίστης στο Σύνταγμα και στους νόμους, που αποδίδουν τις κρατούσες αντιλήψεις της συγκεκριμένης πολιτικής πλειοψηφίας, υποχωρεί μπροστά στο σεβασμό των αρχών ενός δημοκρατικού εν τέλει καθεστώτος.

Στην ίδια τάξη σκέψεων, το ΕΔΔΑ υπογραμμίζει ότι **η ελευθερία του τύπου** τροφοδοτεί την κοινή γνώμη με ένα από τα προσφορότερα μέσα για να γνωρίσει, αλλά και να κρίνει τις ιδέες των ιθυνόντων. *Ο ελεύθερος πολιτικός διάλογος* βρίσκεται στην καρδιά της έννοιας της δημοκρατικής κοινωνίας που διέπει όλη τη Σύμβαση¹³.

Ωστόσο, ακόμη και στα πλαίσια μιας δημοκρατικής κοινωνίας, η **ελευθερία του τύπου συναντά κάποια όρια** στην άσκησή της, τα οποία επιβάλλονται από την προάσπιση της στρατιωτικής πειθαρχίας. Για το λόγο αυτό, το Δικαστήριο δεν θα διστάσει, στην υπόθεση Engel, να κρίνει ότι ο διοικητής των ολλανδικών στρατιωτικών αρχών, που απαγόρευσε τη διανομή στους στρατώνες έντυπου

¹² SUDRE (Frédéric): Fonction publique et Convention Européenne des Droits de l'Homme. L'arrêt **Voght** de la Cour Européenne des Droits de l'Homme ou l'art de l'illusionisme juridique, Rev. trim. dr. h., 1996, 405-432

¹³ ΕΔΔΑ, 8.7.1986, Lingens, Série A, no 103.

υλικού, ανατρεπτικού της πειθαρχίας, δεν παραβίασε τη διάταξη του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, με την σκέψη ότι "η αποτελεσματική λειτουργία μέσα στο στράτευμα δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή χωρίς κανόνες". Η υπόθεση αυτή παρουσιάζει νομικό ενδιαφέρον, επειδή είναι μία από τις λίγες όπου τίθεται το ζήτημα του κατά πόσο επιτρέπονται σε μια δημοκρατική κοινωνία περιορισμοί στην ελευθερία της εκφράσεως, προκειμένου να προστατευθεί η τιμή των θεσμών (πειθαρχία μέσα στο στράτευμα) και όχι προσώπων.

Όταν, όμως, η άσκηση κριτικής κατά της καθημερινής στρατιωτικής ζωής "δεν ξεπερνά τα όρια μιας απλής ανταλλαγής απόψεων και ιδεών, την οποία δεν θα μπορούσε να αποκλείσει ο στρατός ενός δημοκρατικού Κράτους...", ο δικαστής του Στρασβούργου προβαίνει σε διαφορετική στάθμιση των αυτών αγαθών¹⁴, υπό το πρίσμα των αρχών μιας δημοκρατικά οργανωμένης πολιτείας. Με αυτό το σκεπτικό, η επιστολή που απέστειλε ο προσφεύγων, έφεδρος αξιωματικός του ελληνικού στρατού, προς τον ιεραρχικώς προϊστάμενό του στη στρατιωτική διοίκηση, ναι μεν "περιείχε προσβλητικές παρατηρήσεις όσον αφορά τον ελληνικό στρατό", αλλά "αυτές οι παρατηρήσεις εντάσσονταν στα πλαίσια μιας γενικότερης κριτικής κατά του στρατού". Στο μέτρο, άλλωστε, που η επίμαχη επιστολή δεν είχε λάβει δημοσιότητα, αφού αποδέκτης ήταν μόνο ο διοικητής του έλληνα αξιωματικού, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, δεν τίθετο σε κίνδυνο η στρατιωτική πειθαρχία. Συνεπώς, το επιβληθέν περιοριστικό μέτρο στην ελευθερία της έκφρασης του προσφεύγοντος δεν κρίθηκε αναγκαίο, στα πλαίσια μιας δημοκρατικής κοινωνίας ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ¹⁵.

¹⁴ Θεωρητικοί έχουν ασκήσει κριτική σ' αυτή την αβεβαιότητα της νομολογίας, που, κατά την άποψή τους, χαρακτηρίζεται από ασυνέπεια και αδυναμία προβλεψιμότητας της νομολογιακής λύσης. Βλ. σχετικά FABRE-ALIBERT (Véronique): La notion de société démocratique dans la jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, και μάλιστα το κεφάλαιο: "L'évaluation du contrôle européenne: un indéterminisme juridique regrettable", Rev. trim. dr. h., 1998, σελ. 465-494, ιδίως σελ. 491επ., καθώς και τη μελέτη του LEVINET (Michel): L'incertaine détermination des limites de la liberté d'expression. Réflexions sur les arrêts rendus par la Cour de Strasbourg en 1995-1996 à propos de l'article 10 de la Convention Européenne des Droits de l'Homme, RFDadm., 1997, σελ. 999-1009.

¹⁵ ΕΔΔΑ, 25.11.1997, Gregoriades c. Grèce.

Εξάλλου, ο πνευματικός πλουραλισμός, στη θρησκευτική του διάσταση, βρίσκει τη ρητή του κατοχύρωση στη νομολογία των οργάνων της Συμβάσεως. "Πρόκειται για ένα από τα θεμελιώδη στοιχεία της κοσμοθεωρίας των πιστών ενός θρησκευτικού δόγματος, αλλά είναι εξίσου πολύτιμο και για τους άθεους και τους αγνωστικιστές. Είναι, εν τέλει, συνυφασμένο στοιχείο με τον πλουραλισμό που επιβάλλει μία δημοκρατική κοινωνία"¹⁶.

Αναμφίβολα, αυτές οι νομολογιακές λύσεις αφήνουν να διαφανεί μια δυναμική και δημιουργική ερμηνεία του πλουραλισμού, ως συστατικού στοιχείου της δημοκρατικής κοινωνίας, στην οποία προσφεύγει το Δικαστήριο, στα πλαίσια μιας «εξελικτικής» ερμηνευτικής προσέγγισης (living instrument) της ΕΣΔΑ.

Η εξελικτική ερμηνευτική μέθοδος επιτρέπει τη θεώρηση της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων υπό το πρίσμα των συνεχώς μεταβαλλόμενων αντιλήψεων, για τα ισχύοντα στα δημοκρατικά κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το εννοιολογικό περιεχόμενο που είχε αρχικά προσδοθεί σε όρους της Συμβάσεως από τους συντάκτες της, όπως αυτό προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές εργασίες για τη σύνταξη αυτής, δεν μπορεί να υπερισχύσει της εννοίας που τους αποδίδεται ερμηνευτικά όταν λαμβάνονται υπόψη οι εξελίξεις εννοιών και πρακτικών.

Σ' αυτό, όμως, το σημείο θα πρέπει να αναφερθούν οι αντιρρήσεις που έχουν εκφραστεί από μειοψηφούντες δικαστές και θεωρητικούς, σχετικά με τον κίνδυνο που διατρέχει το Δικαστήριο του Στρασβούργου από την εφαρμογή της εξελικτικής ερμηνευτικής μεθόδου, και συγκεκριμένα να οδηγηθεί σε «νόσφιση εξουσίας» και μάλιστα σε διείσδυση στα καθήκοντα του εθνικού νομοθέτη. Επτά μειοψηφούντες δικαστές, στις υποθέσεις Feldbrugge και Deumeland, εκφράζουν, χαρακτηριστικά, τη σχετική τους ανησυχία: "Η εξελικτική ερμηνεία επιτρέπει να εξετασθούν ευμετάβλητες αόριστες έννοιες της Συμβάσεως, υπό το φως των νέων κοινωνικών συνθηκών. Αντιθέτως, δεν επιτρέπει την εισαγωγή στη Σύμβαση εντελώς νέων εννοιών, ή αντικειμένων, σε σχέση με αυτά που ρυθμίζονται

¹⁶ ΕΔΔΑ, 25.5.1993, Kokkinakis c. Grèce, J.C.P., 1994, éd. G1, 3742, no 32.

σ' αυτή, γιατί τότε θα επρόκειτο για άσκηση νομοθετικής λειτουργίας, που ανήκει αποκλειστικά στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης"¹⁷.

Ωστόσο, μια άλλη ερμηνευτική μέθοδος προσιδιάζει στην ιδιαίτερη θέση της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: η προσφυγή στις αυτόνομες έννοιες, που συνάγονται από τα όργανα του Στρασβούργου, προκειμένου να διασφαλισθεί η ενιαία εφαρμογή της.

Υπό την επιρροή όμως των αξιών μιας δημοκρατικής κοινωνίας, το ΕΔΔΑ οριοθετεί τη διακριτική ευχέρεια που αφήνεται στα συμβαλλόμενα κράτη από τη Σύμβαση, κατά τη λήψη περιοριστικών μέτρων στις θεμελιώδεις ελευθερίες των πολιτών τους. Προς το σκοπό αυτό, προσφεύγει σε έναν έλεγχο αναλογικότητας των απολύτως αναγκαίων περιοριστικών μέτρων, με άξονα αναφοράς τους σχετικούς όρους της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως.

B. Η προσφυγή στις αυτόνομες έννοιες, ως ερμηνευτική μέθοδος για την οριοθέτηση του περιθωρίου ευχέρειας που καταλείπεται στα συμβαλλόμενα κράτη από την ΕΣΔΑ

Η ανάγκη προσφυγής του ευρωπαϊού δικαστή στην **αυτόνομη ερμηνευτική μέθοδο** οφείλεται: 1) στην προσπάθειά του να αποτρέψει τον κίνδυνο σύγκρουσης με το εσωτερικό δίκαιο και την ανεξάρτητη ερμηνευτική προσέγγιση του εθνικού δικαστή.

Σε ένα επόμενο στάδιο η αυτονόμηση των εννοιών της Συμβάσεως από το δικαστή του Στρασβούργου 2) συνάδει προς τη δημιουργία και την καθιέρωση κοινών κανόνων προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα εθνικά συστήματα των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Το ζήτημα της «αυτονομήσεως» των εννοιών της ΕΣΔΑ ανακύπτει όταν το Κράτος, κατά του οποίου στρέφεται εκκρεμής προσφυγή ενώπιον των δικαιοδοτι-

¹⁷Opinion dissidente του δικαστή Matscher στις υποθέσεις Feldbrugge, της 26.5.1986 και Deumeland της 29.5.1986, série A, nos 90-100, σελ. 40, καθώς και ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ (Π.-Μ.): Η εφαρμογή του άρθρ. 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ στις δίκες κοινωνικής ασφάλειας. Οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στις υποθέσεις Feldbrugge και Deumeland της 29.5.1986, ΕΔΚΑ, 1992, σελ. 217-226.

κών οργάνων του Στρασβούργου αντιτάσσει, στις απόψεις του, το περιεχόμενο που το εσωτερικό δίκαιο αυτού του κράτους προσδίδει στην επίμαχη έννοια. Η πρωτοτυπία της εννοιολογικής αυτής αντίθεσης δεν βρίσκεται στην ερμηνευτική ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει μια συγκεκριμένη έννοια της Συμβάσεως. Στην πραγματικότητα, το Δικαστήριο, σ' αυτές τις περιπτώσεις, αρνείται να θεωρήσει ως αποκλειστικό το νομικό χαρακτηρισμό της έννοιας που υιοθετεί η εθνική έννομη τάξη. Υπό την αντίθετη, άλλωστε, εκδοχή, της δεσμεύσεως του Δικαστηρίου από την ερμηνεία του εθνικού δικαστή, η επίμαχη έννοια της Συμβάσεως θα εξέφευγε από τον αποτελεσματικό έλεγχο των οργάνων του Στρασβούργου.

Όταν το Δικαστήριο του Στρασβούργου προσφεύγει στις αυτόνομες έννοιες δεν αρνείται τον επικουρικό χαρακτήρα του ελέγχου του, ενόψει του ότι ο κύριος ρόλος εφαρμογής της ΕΣΔΑ στο εσωτερικό δίκαιο ανήκει τον εθνικό δικαστή. Αυτή, όμως, η αυτόνομη ερμηνευτική προσέγγιση οδηγεί τον ευρωπαϊό δικαστή σε επαναοριοθέτηση εννοιών της εθνικής εννόμου τάξεως, υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ¹⁸.

Το κοινό χαρακτηριστικό που παρουσιάζουν οι «αυτόνομες» έννοιες είναι ότι ο προσδιορισμός τους προϋποτίθεται για την εφαρμογή ενός δικαιώματος προστατευόμενου από την ΕΣΔΑ. Δεν χρήζει ιδιαίτερης αποδείξεως ότι, στην κατηγορία αυτή, εμπίπτουν η έννοια της «ιδιωτικής ζωής», οι έννοιες των «δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικής φύσεως» και της «κατηγορίας ποινικής φύσεως».

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ερμηνεύει ευρύτατα την έννοια της ιδιωτικής ζωής, υπό το πνεύμα του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Όταν, λοιπόν διακυβεύεται η αρχή της εχεμύθειας προσωπικών δεδομένων που αφορούν την κατάσταση της υγείας ενός υποψηφίου σε δημόσια θέση, [υπό την επιρροή αντίστοιχης ερμηνευτικής προσεγγίσεως του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων], εντάσσει στο ρυθμιστικό περιεχόμενο της εν λόγω διατάξεως και αυτές τις προσωπικές πληροφορίες. Ο ευρωπαϊός δικαστής καταλήγει στην κρίση

¹⁸ Βλ. SUDRE (Frédéric): Le recours aux « notions autonomes », εις Fr. Sudre (dir.), "L'interprétation de la Convention Européenne des Droits de l'Homme", Bruylant, Bruxelles, 1998, σελ. 93-131, ιδίως σελ. 102επ.

ότι το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, που προστατεύεται από το άρθρο 8 της Συμβάσεως δεν περιλαμβάνει μόνον, όπως νοείται από την εθνική νομοθεσία, τον εν στενή εννοία ιδιωτικό βίο, αλλά και την «κοινωνική ιδιωτική ζωή».

Εξάλλου, η ασάφεια των όρων της Συμβάσεως που περιορίζουν το πεδίο εφαρμογής των εγγυήσεων του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ στις αμφισβητήσεις δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικής φύσεως και σε ποινικές κατηγορίες, οδήγησε το Δικαστήριο του Στρασβούργου σε μια «λειτουργική» ερμηνευτική μέθοδο, μέσα από μία αυτόνομη ερμηνεία αυτών των όρων. Προκειμένου να προσδώσει ένα αυτόνομο εννοιολογικό περιεχόμενο στους περιοριστικούς αυτούς όρους, το Δικαστήριο στηρίζεται στη λειτουργία και σημασία του άρθρου 6 στο πλαίσιο της Συμβάσεως ως συνόλου. Ο δικαστής του Στρασβούργου επιδίωξε να εντοπίσει το κριτήριο εφαρμογής του άρθρου 6 στις δημοσιοϋπαλληλικές διαφορές (διαφορές που γεννώνται μεταξύ των υπαλλήλων και των εθνικών Δημοσίων Διοικήσεων).

Στην υπόθεση Pellegrin ο δικαστής του Στρασβούργου προσφεύγει σε μία «αυτόνομη» ερμηνεία της έννοιας της Δημοσίας Διοικήσεως, προκειμένου να οριοθετήσει μια άλλη αυτόνομη έννοια: αυτή των δικαιωμάτων αστικής φύσεως. Στη συνέχεια, όμως, αναζητώντας ένα κοινά αποδεκτό εννοιολογικό περιεχόμενο της Δημοσίας Διοικήσεως σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ανεξαρτήτως εθνικών ιδιαιτεροτήτων, δανείζεται την έννοια της Δημοσίας Διοικήσεως όπως την έχει οριοθετήσει το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και επικεντρώνει τον έλεγχο του στη φύση της υπηρεσίας του δημοσίου υπαλλήλου.

Ο ρόλος της ερμηνευτικής μεθόδου των αυτόνομων εννοιών

1) Οι αυτόνομες έννοιες είναι συγχρόνως και λειτουργικές. Τίθεται, ευλόγως, το ερώτημα: ποια κοινή λειτουργία επιτελούν η κοινοτική έννοια της Δημοσίας Διοικήσεως και η έννοια που υιοθέτησε ο δικαστής της ΕΣΔΑ; Οι αυτόνομες έννοιες συμβάλλουν στον **ενοποιητικό ρόλο** που επιτελούν, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το δικαστήριο του Στρασβούργου και το ΔΕΚ.

2) Η αυτονόμηση των εννοιών της Συμβάσεως οριοθετεί, κατά κύριο λόγο, το ρόλο του ευρωπαϊού δικαστή απέναντι στην κυρίαρχη βούληση των Κρατών.

3) Η λειτουργική ερμηνευτική προσέγγιση επιτρέπει στο δικαστή του Στρασβούργου να αποκλίνει από το εννοιολογικό περιεχόμενο που τα εθνικά δίκαια αποδίδουν σε ορισμένους δυσερμήνευτους όρους.

4) Πέραν, όμως, της αυτοτέλειας που παρουσιάζει μια τέτοια, επικεντρωμένη στο πνεύμα της Συμβάσεως, ερμηνεία, αυτή έχει ως συνέπεια και την επέκταση του προστατευτικού πεδίου της ΕΣΔΑ [Στην υπόθεση Pellegrin, με την αυτόνομη ερμηνεία της έννοιας Δημόσια Διοίκηση, το σύνολο των διαφορών που αναφύονται μεταξύ του Κράτους και των οργάνων του, που δεν μετέχουν στην άσκηση δημόσιας εξουσίας εμπίπτουν στο πεδίο προστασίας του άρθρου 6.1 της ΕΣΔΑ"]. Στην πραγματικότητα, αυτή η ερμηνευτική μέθοδος βρίσκεται στον αντίποδα μιας άλλης μεθόδου, στην οποία προσφεύγει ο ερμηνευτής της Συμβάσεως, δηλαδή το περιθώριο διακριτικής ευχέρειας (marge d'appréciation) που αφήνεται στα εθνικά κράτη για να οριοθετήσουν το περιεχόμενο αμφισβητούμενων εννοιών της ΕΣΔΑ. Με άλλα λόγια, υπάρχουν αόριστες έννοιες, υπό το πνεύμα της Συμβάσεως, στις οποίες το Δικαστήριο αποφεύγει να προσδώσει αυτόνομο περιεχόμενο. Πρόκειται για την «προστασία της ηθικής», την «προστασία των δικαιωμάτων των τρίτων», η οποία, σε συνδυασμό με τη «δημόσια ασφάλεια», όπως προαναφέρθηκε, αποτελούν θεμιτούς λόγους κρατικής επεμβάσεως στα δικαιώματα των δημοσίων υπαλλήλων.

Στην υπόθεση *Dudgeon*¹⁹, το Δικαστήριο έκρινε ότι η **ηθική** πρέπει να γίνεται αντιληπτή υπό την έννοια των κανόνων της ηθικής που έχει αποδεχτεί η συγκεκριμένη έννομη τάξη. Συνεπώς, η προστασία της ηθικής, ως νομιμοποιητικός λόγος των περιορισμών στα δικαιώματα του ανθρώπου, δεν έτυχε αυτόνομης ερμηνευτικής προσεγγίσεως από το δικαστή του Στρασβούργου, ο οποίος περιορίζεται, στις περιπτώσεις αυτές, να διερευνήσει ποιές είναι οι γενικώς αποδεκτές

¹⁹ ΕΔΔΑ, 22.10.1981, série A, no 45.

πεποιθήσεις ή και απόψεις της μεγάλης πλειοψηφίας των πολιτών ενός κράτους μέλους του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Από την πλευρά τους, τα συμβαλλόμενα κράτη, προκειμένου να προστατεύσουν **τη δημόσια ηθική**, αναφέρονται στις κρατούσες σ'αυτά ηθικοθρησκευτικές αξίες, στο βωμό των οποίων θυσιάζουν, ενίοτε θεμελιώδη δικαιώματα. Έτσι κατανοείται η στάση του δικαστή του Στρασβούργου, ο οποίος καλείται σε διαφορές, στις οποίες αμφισβητείται η έννοια της δημόσιας ηθικής, να σταθμίσει τα αντιτιθέμενα συμφέροντα, αλλά και να δημιουργήσει την πεποίθηση στις εθνικές αρχές, στα θιγόμενα άτομα, αλλά και στην κοινωνία στο σύνολό της, ότι οι αποφάσεις του στηρίζονται σε αντικειμενικές εκτιμήσεις και όχι σε προσωπικές απόψεις.

Αλλά και «**η προστασία των δικαιωμάτων των τρίτων**» παραπέμπει στο εσωτερικό δίκαιο του ενδιαφερόμενου κράτους, στο οποίο καταλείπεται η ευχέρεια να προσδιορίσει το περιεχόμενο της έννοιας, σύμφωνα με τη δική του αντίληψη για το συμφέρον των άλλων. Στο ίδιο πνεύμα, όταν το Δικαστήριο του Στρασβούργου ελέγχει το κατά πόσο οι περιορισμοί ενός δικαιώματος προβλέπονται από το «νόμο», αφήνεται στα εθνικά κράτη η ευχέρεια να ορίσουν τι συνιστά περιορισμό του συγκεκριμένου δικαιώματος, υπό την έννοια του εθνικού κανόνα.

Σ'αυτή την προβληματική, του εύρους δηλαδή του ελέγχου της ορθής εφαρμογής της ΕΣΔΑ από τα δικαιοδοτικά όργανα του Στρασβούργου, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η προστασία της πολιτισμικής ταυτότητας των συμβαλλόμενων κρατών προϋποθέτει τη διασφάλιση των ιδιαιτεροτήτων που την προσδιορίζουν. Από την άλλη, όμως, πλευρά ο ευρωπαϊκός αυτός πλουραλισμός δεν μπορεί ούτε να καταστήσει την ενοποιητική λειτουργία της ΕΣΔΑ κενή περιεχομένου, ούτε να αγνοήσει τον σκοπό της. Πράγματι εναπόκειται στον ευρωπαϊκό δικαστή να δώσει μια αποτελεσματική ερμηνεία, ώστε να μειώσει τις «γκρίζες ζώνες» στις οποίες αμφισβητείται εάν τυγχάνει εφαρμογής η Σύμβαση.

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη στη θεωρία, το Δικαστήριο υιοθετεί κατεξοχήν την τελεολογική μέθοδο ερμηνείας, η οποία βρίσκει βασικό έρεισμα στο ίδιο το Προοίμιο της Συμβάσεως. Τούτο διακηρύσσει ότι ένα από τα βασικότερα

μέσα επιτεύξεως των στόχων του Συμβουλίου της Ευρώπης αποτελεί η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών του ελευθεριών.

Από τις ερμηνευτικές μεθόδους στις οποίες αναφέρεται η Σύμβαση της Βιέννης²⁰, που έχει θέσει κανόνες που διέπουν το δίκαιο των διεθνών συμβάσεων, το Δικαστήριο του Στρασβούργου επιλέγει να προτάξει την **τελεολογική ερμηνεία**. Πράγματι το ΕΔΔΑ, αφού υπενθυμίζει ότι το Προοίμιο αποτελεί, σύμφωνα με το άρθρο 31 παρ. 1 της Συμβάσεως της Βιέννης, ενσωματωμένο τμήμα της Συμβάσεως, διευκρινίζει ότι η τελεολογική ερμηνεία "συμβάλλει προεχόντως στον καθορισμό του σκοπού του ερμηνευόμενου κειμένου".

Με άλλα λόγια, αυτόνομη ερμηνεία των όρων της ΕΣΔΑ δεν σημαίνει ερμηνεία ξεκομμένη από τη νομική πραγματικότητα. Μια τέτοια ερμηνευτική μέθοδος, που θα αγνοούσε τις κοινές αξίες που επικρατούν στις έννομες τάξεις των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, θα καθίστατο ανενεργή ή πάντως θα έμενε χωρίς πραγματικό αντίκρουσμα.

Αντίθετα, η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, λαμβάνοντας υπόψη "τις αρχές του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του κράτους δικαίου", που αποτελούν τον άξονα αναφοράς όλων των συμβαλλομένων κρατών μελών, όπως προκύπτει από το Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης, κινείται προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ενός απαρβίαστου πυρήνα θεμελιωδών δικαιωμάτων, σαν συστατικό στοιχείο κάθε δημοκρατικής κοινωνίας.

²⁰ Η Σύμβαση της Βιέννης αναφέρει ταυτοχρόνως τη γραμματική, τη συστηματική και την τελεολογική ερμηνεία, αλλά θέτει, στην πρώτη θέση, τη γραμματική ερμηνευτική μέθοδο: βλ. DUPUY (P.M.): *Droit international public*, 3e éd. Dalloz, 1995, no 302.